

Zbigniew J. Białkiewicz

Rysunkowe posłannictwo architekta piękna i światła, profesora Wiktora Zina

W profesorze Zinie widzę nie tylko architekta, ale i wychowawcę tego pokolenia.
JE Stefan kardynał Wyszyński

WIKTOR ZIN, prof. zw. dr hab. inż. arch., Doktor honoris causa Politechniki Krakowskiej, wybitny architekt, twórca, historyk architektury i konserwator zabytków, pisarz, osobowość telewizyjna, znakomity mówca, kulturoznawca, mistrz rysunku, malarstwa i scenografii, jedna z najciekawszych postaci kultury polskiej 2. poł. XX i pocz. XXI w.

Urodzony w Hrubieszowie w 1925 r., absolwent Politechniki Krakowskiej, gdzie pracował od 1946 r., początkowo jako asystent-wolontariusz, w szybkim tempie uzyskując kolejne stopnie naukowe: w 1951 r. doktorat na temat atyki polskiej, pierwszy na Politechnice Krakowskiej z odznaczeniem; w 1961 r. habilitacja o budownictwie sakralnym Lubelszczyzny okresu renesansu poparta własnymi, pionierskimi badaniami; w 1967 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1979 zwyczajnego. Po śmierci prof. Witolda Dalbora, w 1955 r. objął kierownictwo Katedry Historii Architektury Polskiej.

Wyteżona praca naukowa i projektowa, wiele realizacji na terenie całej Polski a zwłaszcza w Krakowie i Zamościu – to cechy, które wyróżniają Profesora. Jest On autorem licznych, czołowych realizacji konserwatorskich na terenie Polski południowej. W okresie 1970-1995 na stanowisku dyrektora Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków. W latach 1962-64 i 1973-78 – dziekan Wydziału Architektury, współtworzył Wydział Architektury w Poznaniu.

W latach 1957-1961 główny architekt Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie, w okresie 1978-1981 Generalny Konserwator Zabytków w randze wiceministra kultury i sztuki. Dzięki Niemu uratowana została wówczas sławna Panorama Raclawicka. Będąc wiceministrem doprowadził do tego, że zawód architekta został prawnie uznany za profesję artystyczną, sankcjonując status architekta – twórcy. Współzałożyciel i pierwszy Prezes reaktywowanego w 1979 Towar-

zystwa Opieki nad Zabytkami; współzałożyciel Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa. Laureat prestiżowej Nagrody Europejskiej im. von Herdera; dwukrotny laureat nagrody m. Krakowa. W 2003 r. otrzymał nagrodę Ks. Profesora Janusza Stanisława Pasierba CONSERVATOR ECCLESIAE, wnioskowaną przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków.

Kanclerz Kapituły najwyższego pozapaństwowego odznaczenia „Polonia Mater Nostra est”. Posiada tytuł „Mistrza mowy polskiej”, otrzymał „złoty laur konserwatorski” – wspólnie z dr. arch. Andrzejem Białkiewiczem – za projekt hotelu „Elevopol” w Lublinie. Został zaliczony w poczet „Gwiazd telewizji polskiej”, jest Doktorem h.c. Uniwersytetu w Budapeszcie i Politechniki Krakowskiej (1997), honorowym obywatelem stolicy Ekwadoru – Quito, członkiem Meksykańskiej Akademii Nauk.

Na Europejskiej Akademii Sztuk w Warszawie wykladał historię architektury i anatomię malarską, a równocześnie pełnił funkcję prorektora tej uczelni, był wykładowcą w Zakładzie Humanizacji Businessu w Rzeszowie, wykładał na krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej. Autor lub współautor kilkunastu książek i kilkudziesięciu artykułów naukowych, dotyczących zagadnień konserwatorskich; znany popularyzator architektury i wykładowca. Autor wielu odkryć naukowych dotyczących szczególnie Krakowa przedlokacyjnego.

Projektant i realizator licznych zadań konserwatorskich, zwłaszcza w Krakowie, Zamościu, na Jasnej Górze w Częstochowie i innych. Inicjator odbudowy Pomnika Grunwaldzkiego, realizator odgruzowania piwnic ratusza krakowskiego. Pomysłodawca i realizator Muzeum Rynku Krakowskiego w podziemiach kościoła św. Wojciecha. Projektant kilkudziesięciu wnętrz i kościołów w Polsce, USA i na Białorusi.

Działalność naukowo-badawcza Prof. Wiktora Zina w zakresie teorii, historii architektury, ochrony i konserwacji zabytków – zwłaszcza obiektów i zespołów sakralnych – jest bardzo obszerna. Wymieńmy ważniejsze prace tylko z terenu Krakowa.

Na zlecenie ks. dr. Ferdynanda Machaya, Profesor podejmuje prace związane z inwentaryzacją i przebadaniem krypt **kościół Mariackiego**. Dokonano wówczas ważnego odkrycia – dobrze zachowanej substancji romańskiej bazyliki. Udowodniona została teza o istnieniu przedlokacyjnej budowli.

Z inicjatywy Profesora, na skutek osobistej prośby i zgody arcybiskupa krakowskiego Karola Wojtyły rozpoczęto badania kościoła św. Wojciecha. Profesor wysunął tezę, że odkryty przez Władysława Łuszczkiewicza romański kościół św. Wojciecha stanowi drugi obiekt, ustawiony na jakimś nieznanym i nie odnotowanym w źródłach wcześniejszym kościele. Ta hipoteza została wkrótce potwierdzona. Po zdjęciu barokowej posadzki kościoła odsłonięto filary i szereg pośrednich poziomów użytkowych. Stwierdzono, że budowniczy wykorzystali substancję środkowej części tej budowli, która miała trzy nawy i wieżę. Interującym faktem było stwierdzenie, że mury podłużny obiekt, biegnący od wschodu aż pod jezdnię obecnej ulicy, stoi na resztkach drewnianej, wieńcowej budowli, we wnętrzu której znajdowało się palenisko. Tym samym potwierdzone zostają legendy zapisane przez Jana Długosza o kulcie pogańskim, istniejącym na tym miejscu. Z inicjatywy Profesora i w oparciu o Jego projekt zostaje zorganizowane pod posadzką kościoła św. Wojciecha Muzeum Rynku Krakowskiego, które pozwala stwierdzić wiarygodność podanych faktów.

Prace badawcze prowadzone przez Profesora objęły **kościół św. Barbary**, dzięki którym odnaleziono najstarszą, nieznaną dotychczas fazę świątyni, będącej pierwotnie kaplicą cmentarną kościoła Mariackiego. Poza Rynkiem Profesor prowadził badania przy romańskim kościele św. Jana, gdzie odtworzył plan kościoła wraz z resztkami romańskiej absydy.

Kościół św. Mikołaja – tu odsłonięto zasięg najstarszej świątyni wraz z pozostałościami posadzki, co pozwoliło Profesorowi na hipotetyczne odtworzenie planu kościoła.

Kościół św. Benedykta na wzgórzu Lasoty. Dzięki badaniom Profesora odsłonięto dobrze zachowaną substancję romańskiej rotundy i relikty dwóch wzdłużnych murów.

Kościół św. Andrzeja – podczas badań Profesora odsłonięto wcześniej nieznaną dwiema absydami w nawach bocznych oraz bogato uformowane podstawy filarów. Potwierdzono hipotezę prof. Aleksandra Grygorowicza, że obecny kościół św. Andrzeja jest drugim z kolei obiektem stojącym w tym miejscu, pierwszy pochodził zapewne z XI wieku (nie posiadał transeptu).

Kościół Przenajświętszego Salwatora. Profesor wysunął tezę badawczą, że w miejscu kościoła ze

zburzonymi później pastoforiami musiała istnieć budowla wcześniejsza. Pozwolenie uzyskane z Kurii dało możliwość zdjęcia posadzki i dokonania rewelacyjnych wręcz stwierdzeń. Oto w miejscu tym istniała niegdyś świątynia z absydą zachowaną we fragmentach *in situ*, która należała do kościoła założonego na rzucie krzyża greckiego. Po jakimś kataklizmie dobudowano rotundę do prezbiterium z absydą. Kościół romański z pastoforiami stanowił trzeci z kolei obiekt ustawiony w tym miejscu. Z inicjatywy Profesora i według Jego projektu zrealizowano tu rezerwat archeologiczny, podobny do tego, który znalazł się pod kościołem św. Wojciecha.

Serię wymienionych odkryć, ich inicjowanie i stworzenie rezerwatów uważa się powszechnie za osiągnięcie nie do przecenienia w dziedzinie historii architektury i konserwacji zabytków w skali ogólnopolskiej, którego Autorem był Pan Profesor.

Dorobek projektowy Profesora w dziedzinie architektury sakralnej, a szczególnie przeformowywania wnętrz kościołów zabytkowych w duchu zasad posoborowych obejmuje kilkadziesiąt pozycji zrealizowanych i kilkanaście założeń konserwatorskich, będących podstawą działań architektów w całej Polsce, a nawet w Austrii, Niemczech i USA.

W roku 1963 Profesor podjął prace nad wnętrzem **bazyliki św. Wincentego á Paulo w Bydgoszczy**. Był to obiekt zniszczony przez wojnę, o rozmiarach i strukturze Panteonu rzymskiego. Wszystkie projekty wnętrz i detali Prof. Wiktor Zin wykonał bardzo pieczołowicie i z dużym zapałem, co pozwoliło w przyszłości zorganizować muzeum rysunków wnętrza budowli. Wykonany projekt i przeprowadzone prace zyskały uznanie opiekuna bazyliki – prymasa Stefana kardynała Wyszyńskiego.

Na szczególną uwagę zasługują projekty wnętrz wykonane przez Profesora:

- W sanktuarium w Charlupii Małej, pow. sieradzki,
- W kościele katedralnym w Chełmie Lubelskim,
- W kościele św. Szczepana w Krakowie,
- W kościele w Sporyszu pod Żywcem,
- W kościele w Mystkowie koło Nowego Sącza,
- W kościele w Szaflarach,
- W Gdowie i wiele innych.
- Oddanie do celów kultowych pięciu niszczących obiektów sakralnych, w tym tej rangi, co gotycki kościół św. Wacława w Radomiu, przebadany i zaprojektowany przez Prof. W. Zina i prof. A. Kadłuczka.
- Wspólnie z prof. A. Kadłuczka zaprojektowane nowe kościoły w Puchalach, Wygodzie, Mszanie Dolnej, Staszowie, Starachowicach, Chomranicach i Radomiu.

Dzięki przychylności ówczesnego rektora Politechniki Krakowskiej prof. zw. dr hab. inż. Kazimierza Flągi – Prof. Wiktor Zin wykonał wraz z zespołem archi-

tektów – asystentów projekty konserwatorskie dla zwróconych katolikom kościołów na Białorusi:

- w Prużanach (końcowe prace realizacyjne wykonane bezinteresownie),
- w Mińsku dla oddanej w 1998 r. roku katedry, dla ks. kardynała Kazimierza Świątka,
- dla oo. franciszkanów wykonał projekt kościoła w Alma Acie, w Kazachstanie.

W r. 1981 na zaproszenie Przeora Jasnogórskiego O. Rufina Abramka Prof. W. Zin obejmuje kierownictwo nad pracami konserwatorskimi Jasnej Góry. Doprowadza do powstania długofalowego programu konserwatorskiego, który zostaje przyjęty i aprobowany. Zbliżała się wizyta na Jasnej Górze papieża Jana Pawła II. Jako architekt – projektant zrealizował swój projekt bramy Jana Pawła II od strony zachodniej założenia klasztorowego (brama ta umożliwiła wjazd na teren klasztoru samochodów ciężarowych i strażackich, co okazało się zbawcze dla klasztoru). Przebudował też prospekt organowy i chór muzyczny w Kaplicy NPM, co zyskało powszechne uznanie. Na szczególną uwagę zasługują niezrealizowane projekty Profesora: ołtarz Przed Szczytem, w którym Autor zawarł myśl konserwatorską zespolenia klasztoru z ołtarzem umieszczonym na ścianie prezbiterium Bazyliki z jednoczesnym pokazaniem rekonstrukcji gotyckiego portalu okiennego oraz projekt Bramy Dzwonnej z eliptyczną piazzetą, zwieńczoną poczem Świątych Polskich.

Oprócz wymienionych prac, dotyczących obiektów sakralnych, Profesor wychował i wykształcił w zakresie działalności naukowo-dydaktycznej w Instytucie IHAiKZ oraz na Studium Konserwacji Zabytków – ponad dwustu architektów o specjalności konserwatorskiej, dwadzieścia siedmiu doktorantów, był opiekunem dwunastu habilitantów, a także autorów wielu prac na studiach podyplomowych, obejmujących ochronę dziedzictwa sakralnego Krakowa i regionu Małopolski Wschodniej.

Z wielką uwagą należy odnieść się do działalności telewizyjnej Prof. Wiktora Zina, mającej jako główny cel propagowanie miłości do *Tęj Ziemi* i propagowanie naszych rodzimych form w kulturze europejskiej. Telewizyjną działalność publicystyczną Prof. Wiktor Zin rozpoczął w 1957 r. i prowadzi ją do chwili obecnej, z przerwą podczas stanu wojennego. Jest autorem cykli: *Piórkami i Węgłem*, *Dźwiękiem i linią*, *Być tutaj*, *Nad Niemnem, Piną i Prypecią*, *U schyłku wieków*, *Sztuka patrzenia*, razem ok. 1220 programów. Obecnie cykl audycji dla telewizji „Polonia” prezentowany jest jako cotygodniowe *Spotkania z prof. Wiktorem Zinem*, retransmitowane nawet przez satelitę do USA i Ameryki Południowej i tłumaczone na język angielski. Podczas swej telewizyjnej działalności wykonał przed kamerami ponad 10.000 rysunków. Największą

pochwałą tej pracy popularyzatorskiej, poza „złotymi ekranami” i nagrodami, było publiczne stwierdzenie w Bydgoszczy Jego Eminencji Stefana kardynała Wyszyńskiego: *W profesorze Zinie widzę nie tylko architekta, ale i wychowawcę tego pokolenia.*

Poza rysunkiem Profesor uprawia akwarelę, pastel, gwasz, tusz, techniki mieszane. Tytuły prac to m.in.: *Bagna nad Piną*, *Śniegowa droga*, *Rozlewiska Polesia*, *Pejzaż polski*, *Brzozowy las*, *Dwór w Bogdanowie*, *Dęby w Ruszczy*, *Podwórka Wilna*, *Kraków nieznanym*, *Rekonstrukcja Grodna*. Rysunek Profesor traktował jako pomoc naukową – dowód na istnienie rzeczy pięknych, zbliżonych w swojej formie do doskonałości, tłumacząc jednocześnie w przystępny sposób, na czym polega oryginalność tego piękna. Malarstwo Prof. Wiktor Zin traktuje jako swoją osobistą reakcję na obrazy, które zobaczył, które go zachwyciły i wzruszyły. Posiada w swoim dorobku 30 wystaw indywidualnych w kraju i za granicą.

Z twórczości malarskiej Profesora bije ogromne ciepło i optymizm. Kreska Prof. Zina jest miękka, wysublimowana, kolorystyka łagodna, kompozycja precyzyjna, a wszystko razem tchnie klimatem śpiewnej liryki. Zwłaszcza akwarele ukazujące polskie pejzaże, gdzie dominuje barwna plama, a kolory łagodnie ustępują sobie miejsca, stwarzając złudzenie łagodnego kołysania. Jakby ów obraz ciepłego krajobrazu unosił się w górę, płynął ku przestworzom. Tutaj schodzi na plan dalszy obowiązek edukatora, który rysuje dokładnie to, co widzi, a tylko przez detal, wyraźne eksponowanie bielą światła, impresjonistycznie malowane dodatki (drzewa, fragmenty nieba, drogi) – kompensuje malarski kontekst głównego tematu.

Równocześnie Profesor pisał artykuły, skrypty, podręczniki akademickie i eseje oraz książki: *Piękno niedostrzegane* (1971), *Piękno potężne* (1972), *Piękno utracone* (1974), *Opowieści o polskich kapliczkach*, *Półgłosem i ciszą*. Zaprojektował scenografie do 9 teatralnych przedstawień, dla teatrów muzycznych Wrocławia, Gdańska, Warszawy, Krakowa i Tokio, głównie do oper Moniuszki i Verdiego.

Za główne osiągnięcie Jego pracowitego i godnego życia można powszechnie uważać *posłannictwo wyrażone przez rysunek i słowo*. Wykonał od 1937 r. po dzień dzisiejszy kilkanaście tysięcy rysunków typu inwentaryzatorskiego. Jest to zbiór nieistniejących już typów budowli, m.in. sakralnych, detali i form budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego.

Rozważania na temat sylwetki mojego Mistrza i Nauczyciela – Profesora Wiktora Zina – nie uwzględniają całokształtu obfitej działalności naukowej i twórczej – stanowią jedynie szkic biograficzny, który m.in. oparłem na interesującej książce, będącej formą dialogu autora z Profesorem¹.

¹ Jerzy Skrobot, *Zin – Architekt piękna*, Kraków 2003.